

БҮГІНГІ ҚАЗАҚ КИНОСЫНЫҢ КЕЙІПКЕРІ

Назира РАХМАНҚЫЗЫ
(Астана, Қазақстан)

БҮГІНГІ ҚАЗАҚ КИНОСЫНЫҢ КЕЙІПКЕРІ

Абстракт

Бұл мақалада бүгінгі қазақ киносының кейіпкерлері және олардың ерекшеліктері туралы сарапталады. Автор Ш.Айманов атындағы «Қазақфильм» киностудиясында 2010–2015 жылдардың аралығында түсірілген көркемсуретті фильмдердің кейіпкерлеріне басты назар аударады. Осы ретте жанрлық және авторлық фильмдердің кейіпкерлері жеке–жеке қарастырылған. Автордың пікірінше жанрлық фильмдердің басым көпшілігіндегі кейіпкерлердің шетел фильмдерінің кейіпкерлерінің моделін қайталайды. Олардың болмысында, мінез–құлқында ешқандай ұлттық ерекшелік көрінбейді. Авторлық фильмдердің бір қатарында кейіпкерлер уақыттың құрбаны ретінде қарастырылады. Ал, енді тағы авторлық фильмдерде әлеуметтік мәселелердің алдындағы шарасыз, қорғансыз кейіпкерлер көрініс табады. Автор, сондай–ақ, жанрлық және авторлық фильмдердегі әйел кейіпкерлердің арасында да айырмашылық көп деген пікірді айтады. Автордың пікірінше, коммерциялық бағытты көздеген жанрлық фильмдердегі әйел кейіпкерлер шетелдік коммерциялық фильмдердің моделін қайталайды. Ал, авторлық фильмдердің әйел кейіпкерлері біржақты қарастырылмайды. Мысалы, «Риэлторы», «Хохяева» фильмдерінде әйел кейіпкер мейірімсіз, қайырымсыз уақыттың құрбаны ретінде көрініс тапса, «Солнечные дни» фильмінде бірде бір жағымды әйел кейіпкер кездеспейді. Немесе «Приключение» фильмінде ішкі дүниесі қарама–қайшылыққа толы, өте жұмбақ кейіпкер ретінде көрініс табады. Сонымен, авторлық фильмдердегі кейіпкерлердің басым көпшілігі уақыттың, қоғамның, ондағы жағымсыз құндылықтардың көрінісі, тіпті құрбаны ретінде суреттеледі. Ал, жанрлық фильмдердің басым көпшілігіндегі кейіпкерлерден шетелдік коммерциялық фильмдердің моделі көрініс табады.

Тірек сөздер: кино, кейіпкер, жанр бағыты, жаһандану, ұлт репрезентациясы, авторлық кино.

THE HERO OF CONTEMPORARY OF KAZAKH CINEMA

Abstract

This article discusses the features of the heroes of the modern Kazakh cinema. The author turns his attention to the heroes of feature films, created by Cinema Production "Kazakhfilm" in 2010–15s. Heroes of genre films and also auteur's considered separately. According to the author, the heroes of many genre films are repeated images of a model of foreign films. In their nature, character does not manifest features of the nation. Some auteur's movie heroes become hostages of time, other – vulnerable to social problems. In addition, the article, the author gives his opinion of the many differences between the images of women in the genre and auteur films. According to the author, the images of women in the areas of commercial genre films show a model of foreign commercial films. The auteur film of a woman is not considered one-sided. For example, the heroine of the movie "Agents", "Hosts" is the victim of cruel time, in the film "Sunny days" we do not find any positive images of women, and in the movie "Adventure" character reveals his mystery.

Keywords: cinema, hero, direction of genre, globalization, representation of nations, auteur films.

ГЕРОЙ СОВРЕМЕННОГО КАЗАХСКОГО КИНО

Абстракт

В данной статье рассматривается вопрос об особенностях героев современного казахского кино. Автор обращает свое внимание на героев художественных фильмов, созданных киностудией «Қазақфильм» в 2010–15 годы. Отдельно рассматриваются герои жанровых фильмов, также авторских. По мнению автора статьи, герои многих жанровых фильмов повторяют модель образов зарубежных фильмов. В их природе, характере не проявляются особенности нации. В некоторых авторских фильмах герои становятся заложниками времени, в других – беззащитными перед социальными проблемами. Кроме того, в статье автор высказывает свое мнение о многих отличиях между образами женщин в жанровых и авторских фильмах. По мнению автора, образы женщин в жанровых фильмах коммерческого направления показывают модель зарубежных коммерческих фильмов. В авторских фильмах образ женщины не рассматривается односторонне. Например, героиня фильмов «Риэлторы», «Хозяева» становится жертвой жестокого времени, в фильме «Солнечные дни» мы не встречаем ни одного положительного образа женщины, а в фильме «Приключение» героиня проявляет свою загадочность. Таким образом, герои авторских фильмов характеризуются как заложники времени, общества, неприятностей. Модель зарубежных коммерческих фильмов часто проявляется в героях жанровых фильмов.

Ключевые слова: кино, герой, направление жанра, глобализация, репрезентация нации, авторское кино.

Кіріспе

Бүгінгі қазақ киносының кейіпкері кім? Оның мінез–құлқы, болмысы қандай? Бұл сұрақтарға жауап беру үшін, ең алдымен, қазақ кинематографистерінің көрерменге қандай фильмдер ұсынып жүргені, олардың бағыт–бағдары туралы мәселелерді қарастырудың қажеттілігі туындайды. Бір–екі шығарманы талдаумен шектелу бүгінгі қазақ киносының кейіпкері туралы аса мәлімет бере қоймасы анық. Сондықтан, мақаламызда Шәкен Айманов атындағы «Қазақфильм» киностудиясында соңғы бес–алты жылда

түсірілген көркемсуретті фильмдерге назар аударуды жөн көрдік. Әрине, жеке студияларда да фильмдер жиі түсіріліп жүр. Дегенмен, еліміздегі кино өндірісінің аса басымдығы негізінен «Қазақфильм» киностудиясының құзырында екені белгілі.

2010 жылдан бүгінгі күнге дейін «Қазақфильм» киностудиясында елуге жуық көркемсуретті, жүзден астам деректі, отыздан астам анимациялық фильмдер, төрт телесериал түсірілді. Әрине, бұл көркемсуретті, деректі, анимациялық фильмдердің әрқайсысы жеке–жеке талдауды қажет ететіні

және бұның барлығын бір мақаланың ауқымы көтере қоймайтыны белгілі. Сондықтан, бұл жолғы мақаламыздың негізгі нысаны ретінде тек көркемсуретті фильмдерді алып отырмыз (ескерте кететініміз: оқырманды шатастырмас үшін фильмдердің аталуын сол күйінде беріп отырмыз).

Соңғы жылдардағы «Қазақфильм» киностудиясының жанрлық бағыттары

2010 жылдан бүгінгі таңға дейін, яғни алты жылда «Қазақфильм» киностудиясында елуге жуық көркемсуретті фильм түсіріліпті. Әрине, елу саны – аз да емес, көп те емес. Кейбір жылдары түсірілген көркемсуретті фильмдердің саны оннан асып жығылады, ал кейбір жылдары одан азырақ болған (2010 жылы–7, 2011 жылы–13, 2012 жылы–7, 2013 жылы–7, 2014 жылы–11, 2015 жылы–3). «Сан бар жерде сапа бар» дейді. Әрине, сол елуге жуық фильмнің ішінен қай жағынан болсын, сапалы дүниенің болмауы мүмкін емес екені тағы белгілі. Әр жылы түсірілген фильмдерге назар аударсақ, киногерлеріміздің қандай бағытты ұстанғаны, қандай тақырыптарға басымырақ мән бергені, қандай жанр қызықтырғаны, кейіпкерлерінің бітім–болмысының қандай екені өз–өзінен айқындалып шыға келеді. Ең бастысы, осы шығармалардан біз өзімізді, өмірімізді, арман–мүддемізді, қуаныш–қайғымызды көре алдық па?

Ең алдымен, «Қазақфильм» киностудиясында соңғы алты жылда түсірілген елуге жуық көркемсуретті фильмдердің негізгі екі бағытын көруге болады: авторлық және жанрлық кино. Авторлық кино бағытында түсірілген фильмдердің саны аса көп емес, бары–жоғы жеті–сегіз фильм ғана.

Осы тұста басты назар аударғымыз келіп отырғаны – біз қарастырып отырған уақыт аралығында көрерменді қазақ фильмдеріне тарту айналасында көптеген жұмыстардың атқарылғаны. Сондықтан, жанрлық киноға, соның ішінде, әсіресе мелодрама, криминалдық драма, комедия, психологиялық драма, тарихи драма, лирикалық драма, детектив, фэнтези, кинокомикс жанрларына басымырақ орын беріледі және оларды тақырыбы жағынан бірнеше топқа бөлуге болады.

Жанрлық кино және оның кейіпкері–I: «Жаһандық» қазақ

Соңғы алты жылда түсірілген қазақ фильмдеріндегі кейіпкерлердің бейнесі біржақты қарастырылмайды. Осы тұста авторлық және жанрлық фильмдердегі кейіпкерлер бейнесінің бір біріне мүлдем ұқсамайтынын, олардың арасында үлкен айырмашылық бар екенін көреміз. Бұл айырмашылықты анықтау үшін, екі бағытта да түсірілген фильмдердің кейіпкерлеріне шолу жасаудың қажеттілігі туындайды.

Жанрлық фильмдердің, әсіресе детектив, криминалдық драма, комедия, мелодрама, драма жанрларында түсірілген фильмдердің басым көпшілігінің кейіпкерлері американдық фильмдер немесе корей т.б. телесериалдарының кейіпкерлерін қайталайды. Мысалы, комедия жанрындағы «Препод» (2012, реж. В.Вилкс, С.Леонтьев) фильміндегі кейіпкерлердің іс–әрекеті, сөйлеу мәнері корей сериалдарының кейіпкерлерін еске түсіреді. Немесе, «Ликвидатор» (2011, реж. А. Сатаев) фильмінің кейіпкері американдық криминалдық драмаларындағыдай жалғыз өзі қылмыс әлемімен күреседі, әрине соңында жеңімпаз болып шыға келеді. Әлбетте,

әдемі, сұлу бойжеткен қандай жағдайда болмасын, басты кейіпкерге көмекке келеді. Немесе кейіпкерлері әлемді апаттан құтқарып қалғысы келіп, түрлі шытырман оқиғаларды басынан өткеріп, жеңімпаз болып шығып жататын американдық фильмдердің схемасын қайталайтын «Охота за призраком» (2014, реж. М. Құнарлова), ия болмаса кейіпкері басына түскен қиыншылықтарды жеңіп, спортта үлкен жетістіктерге жететін «Рывок» (2010, реж. Қ. Мұстафин) фильмдерін айтуға болады. Детектив, криминалдық драма жанрларындағы «Кенже» (2014, реж. Е. Тұрсынов), «Заговор Оберона» (2014, реж. А. Баталов), «Джокер» (2013, реж. Т. Жаныбеков) фильмдерінің кейіпкерлері де қылмыс әлеміне немесе әлдебір жағымсыз құбылыстарға қарсы шығып, әрине сөзсіз жеңіп шығатын американдық фильмдерді амалсыз еске түсіреді.

Мелодрама немесе драма жанрларында түсірілген кейбір фильмдерден де алдындағы жанрлардың күйін көруге болады. Бұл фильмдерден көретініміз – әдеттегідей кейіпкерлердің бір–біріне деген сүйіспеншілігі, махаббат жолындағы күрес, ол күресте жеңіп шығуы немесе жеңіліске ұшырауы, сүйген адамына жету жолындағы неше түрлі шытырман оқиғалар. Мысалы, мелодрама жанрында түсірілген «Виртуальная любовь» (2012, реж. Ә. Қарақұлов) фильмінде басты кейіпкер ұжымда бірге жұмыс істейтін сұлу қызға бір көргеннен ғашық болып қалады. Әрине, өзі сұлу, өзі тәкаппар бойжеткен ә дегеннен қарапайым, өзі алаңғасарлау әрі мейірімді жігітті байқай қоймайды, сезіміне назар аудармайды. Тіпті, оны қабылдамайды да. Сүйіктісінің назарын аударту үшін жігіт бойжеткенмен виртуалдық әлемде басқа есіммен

«достасып», соңында бойжеткеннің жігітке деген сезімі ояна бастайды (оның жап–жақын жерде отырғанынан мүлдем бейхабар). Әрине, осы жерде жанрдың заңдылығына сәйкес, бұлардың сезіміне қарсы тұратын жағымсыз кейіпкер пайда болады. Сұлу бойжеткенге көңілі кетіп жүрген бөлім басшысы фильмдегі тартыстың екінші жағына шығады. Бойжеткенді қолына түсіріп, дегеніне жету үшін алдап–сулап, өзі тұратын үйге ертіп келеді. Осы жерде оның тіпті зұлым, айлакер ғана емес, қанды қол қылмыскер екені ашылады. Енді жаңағы «жағымды» бас кейіпкеріміз сүйгенін «жағымсыз» кейіпкердің тұзағынан құтқармақ болып, ашық күреске шығады. Әрине, соңында «зұлым кейіпкерді» жеңіп, сүйгенімен қосылады.

Жалпы, «Виртуальная любовь» – белгілі режиссер, қазақ «жаңа толқын» киносы өкілдерінің бірі Ә. Қарақұловтың коммерциялық бағытта түсірген алғашқы фильмі. Бұған дейін «Разлучница», «Голубиный звонарь», «Последние каникулы», «Жылама» атты авторлық кино бағытындағы шығармаларымен жақсы таныс режиссердің коммерциялық киноға назар аударғаны шын мәнінде таңқалдырды. Біржағынан бұндай құбылыс әлем киносында өте жиі кездесіп тұрады. Тіпті, француз «жаңа толқын» киносының көптеген режиссерлері кейінірек коммерциялық киноға бет бұрғаны тарихтан белгілі.

Авторлық кинода өзіндік қолтаңбасы бар Ә. Қарақұлов баспасөз беттеріне берген сұхбаттарында авторлық бағыттан гөрі, көрерменге арналған фильмді түсіру әлдеқайда күрделі екенін сөзге тиек етеді. Фильм туралы не деуге болады? Әрине, кәсіби тұрғыдан келгенде, шебердің қолынан шыққан дүние екені көрінеді. Алайда, тағы да сол баяғы кемшілік: ұлттық

дүниетанымның бірде бір белгісін таба алмаймыз. Бұл фильмді бізде ғана емес, Америка немесе Ресейде, неміс немесе француз елдерінде, яғни әлемнің кез-келген түкпірінде көруі мүмкін. Бірақ, ол шығармадан белгілі бір ұлтқа тән болмыстық ерекшелікті, дүниетанымды таппайтыны анық.

Драма жанрында түсірілген «Качели любви» (2012, реж. Т. Қарсақбаев) фильмі де жоғарыда айтылып өткен жанрлық шығармалардан алшақ кетпейді. Бұнда әскерден оралған жас жігіт кездейсоқ өзінің сүйіктісімен кездесіп қалады. Алайда, оның басқа біреумен шаңырақ құрғанына, жақында бөпелі болатынына қанық болады. Сөйтсек, қылмыс әлемімен байланысы бар «жағымсыз» кейіпкер жаңағы қызды өзіне күйеуге шығуға мәжбүрлеген. Әрине, алдындағы фильмдегідей бас кейіпкеріміз бұнда да өзінің сүйіктісі үшін кек алуға бекінеді. Кегін алып, сүйіктісімен енді табыса бергенде, жаңағы «жағымсыз» кейіпкердің бұларға бағыттап атқан оғынан қыз көз жұмады. Немесе, мелодрама жанрында түсірілген «Ирония любви» фильмін алайық. Ресей кинематографистерімен бірігіп түсірген бұл фильмнің сюжеттік желісі де алдыңғы фильмдерді қайталайды. Бұнда да сол махаббат хикаясы: қарапайым орыс жігіті қазақ қызына ғашық болып қалады. Әрине, бұл жерде де тартыстың екінші жағында – қыздың тұрмысқа шығамын деп жүрген бай қазақ жігіті тұрады. Соңында қыздың таңдауы жаңағы орыс жігітіне түседі. Сөйтіп, екі халықтың достығын алға тартқан бұл фильмде басымдылықты орыс жігіті мен қазақ қызының арасындағы өзара сүйіспеншіліктің жеңісіне қалдырады. Шын мәнінде, бір қарағанда екі жастың сүйіспеншілігі туралы көрінгенімен, бұл фильмнің астарынан халықтар достығын

дәріптейтін саяси мәселені көруге болады.

Комедия жанрында түсірілген «Препо» фильмінде де жас жігіттің сұлу бойжеткенге ғашық болып қалуы, аты-жөнін өзгертіп, қыз оқитын университетте оқытушы болып жұмысқа орналасуы, нешетүрлі күлкілі оқиғаларды басынан өткеріп барып, соңында сүйгенімен қосылуы сияқты үйреншікті схеманың куәсі боламыз. Кейіпкерлері – қазақ, бірақ олардың мінез-құлқын, іс-әрекеттеріндегі шетелдік фильмдердің «салқынын» комедия жанрында түсірілген «Жел қызы» (2011, реж. Ж. Пошанов) фильмінен де байқауға болады. Сондай-ақ, негізіне заманауи әлеуметтік мәселелер мен тарихи оқиғалар арқау болып жатса да, оларды көрсетуде шетелдік, әсіресе американдық коммерциялық фильмдердің заңдылықтарына жүгінген жанрлық фильмдер де жоқ емес. Соның бірі – жастарға арналған криминалдық драма жанрында түсірілген «Сказ о розовом зайце» (2010, реж. Ф. Шарипов) фильмі. Бұнда сатқындық, азғындық, нашақорлық, қылмыс, оны жасаған адамның кінәсін әлсіз, қорғансыз басқа біреудің мойнына ілу, ізін жасыру, түнгі клубтар, ондағы ішімдік пен темекінің, нашаның буына еліткен жастар, қымбат көліктер, іші-сырты байлыққа тұнып тұрған зәулім үйлер, сондай үйлерден құралған кішігірім қалашықтар, кварталдар, көше бойы қара жұмысқа жалданып тұрғандар және олардың тұратын жертөлесі т.б. бәрі-бәрі бар.

Әрине, жоғарыда аталып өткен «Ликвидатор», «Препо», «Виртуальная любовь», «Охота за призраком», «Ирония любви» т.б. фильмдерінен ұлттық дүниетанымды, ұлттық ерекшелікті қанша іздесек те, таба алмайтынымыз белгілі. Ал, енді заманауи әлеуметтік мәселелер

көрініс тапқан «Сказ о розовом зайце» фильмінен ұлттық дүниетанымды көре алдық па деген сұрақ туындайды. Біздіңше – көре алмаймыз. Өйткені, әлеуметтік мәселелер фильм оқиғасының «қозғаушы күші» ғана болып қалатынын және олардың голливудтық фильмдердің заңдылықтарына толық бағындырылғанын көреміз. Әрине, нәтижесінде кейіпкерлері де сол заңдылықтан алшақ кетпейтіні айтпаса да түсінікті.

Дәл осы жағдайды тарихи драма жанрында түсірілген «Возвращение в А» (2010, реж. Е. Кончаловский) фильмінен де көреміз. Фильмде ауған соғысында бір аяғынан айырылып, елге оралған Мараттың өткенін еске алуы мен Ауған жеріне сапар шегіп бара жатқан телевизиялық түсірілім тобының (Марат бастаған) жол бойы басынан өткерген оқиғалар қатар өрбіп отырады. Достық, махаббат, парыз, мейірімділік тақырыптарын арқау еткен фильмнің драматургиясы Ауған жеріндегі шайқаста қаза тапқан досы Андрейдің бейітіне барып, досымен қоштасуды және екеуіне де мейірімділік көрсеткен ауған қариясымен кездесуді армандаған Мараттың ішкі толғаныстары мен еске алу көріністеріне негізделеді. Алайда, бұл тағы да атыс–шабыстан құралған шым–шытырық оқиғалы фильмнің өмірге келуіне дәнекер болады. Әрине, бұнда да бас кейіпкер көздеген мақсатына жетеді, ғашықтар қосылады, арман орындалады, парыз өтеледі.

Сонымен, жоғарыда аталып өткен фильмдердің кейіпкерлерінің бейнесі бірін бірі қайталайтынын, олардың болмысында, мінез–құлқында, дүниетанымында қандай да бір ұлттық ерекшеліктің кездеспейтініне куә болдық. Бұл шығармалардың барлығында әрбір фильм сайын

қайталанып отыратын үйреншікті схеманы, яғни әділдік немесе махаббат жолында жалғыз өзі күресуден бас тартпайтын және міндетті түрде соңында жеңіске жететін кейіпкерлерді, шым–шытырыққа толық оқиғаларды көреміз.

Жоғарыда аталып өткен біраз фильмдердегі басты кейіпкерлерді сомдау үшін алыс–жақын шетелдік танымал актерлер немесе отандық әншілер тартылды. Бұл да көрерменді фильмге тартудың бір амалы болды. Мысалы, «Ирония любви» фильмінде Алексей Чадов, Ирина Розанова, Гоша Куценко (Ресей) т.б., «Джокерде» Виталий Кищенко (Ресей), «Охота за призраком» фильмінде америка киносының актерлері Арманд Ассанте мен Кристанна Локен, Никита Пресняков (Ресей), «Кенжеде» Эдуард Ондар (Ресей), «Препод» фильмінің бір–екі көрінісінде белгілі отандық әнші, марқұм Батырхан Шүкенов ойнайды. Бірақ, бұл фильмдердің ұлттық киномызға қосқан үлесінің салмағы болды ма әлде жоқ па деген заңды сұрақ туындайды. Әрине, жоқ дер едік. Өйткені, шетелден қандай танымал актер шақырылса да, бұл шығармалардан ешқандай ұлттық ерекшелікті көре алмадық. Себебі түсінікті: ұлттық дүниетанымды дәріптеу, көрсету таза коммерциялық киноның міндетіне жатпайды. Коммерциялық киноның басты міндеті – қандай амал қолдансаң да, көрерменді қызықтыру, фильмнің түсіріліміне кеткен шығынды қайтарып алу, қаражат табу. Ал, бұндай мәселе туындағанда, әрине, «ұлттық» деген сөздің аса қажет болмайтыны тағы белгілі.

Кинотанушы Гүлнәр Әбікеева «Central Asia Monitor» газетінде былай деп жазады: «Біз, қазақтар, жаһанданып кеткеніміз соншалық, киномыз Америка, Еуропа немесе Азия киносына

ұқсайды. Бірақ, біздің өзіміздің, ұлттық дүниетанымымыздың қайда екенін түсіну өте күрделі» [1].

Шындығында, кинотанушы бүгінгі қазақ киносы үшін өте бір өзекті мәселені қозғап отыр. «Ирония любви», «Возвращение в «А», «Сказ о розовом зайце», «Препод», «Виртуальная любовь», «Качели любви» т.б. фильмдердің арасынан ұлттық дүниетанымы бар шығарманы табу өте қиын екенін көріп отырмыз. Әрине, бұл кейіпкерге де қатысты мәселе. Олай болса, қандай жағдайда ұлттық өнер, ұлттық кино деп айта аламыз? Осы тұста белгілі кинотанушы Бауыржан Нөгербек былай дейді: «Ұлттық кино, жалпы өнер дегеніміз – ең алдымен, қайталанбас рухани дүние. Егер, суреткер экранда өзінің шығармашылығы арқылы, өз халқының рухани әлемін, оның проблемаларын бейнелей алғанда ғана ұлттық киноға айналады» [2].

Ал, Гүлнәр Әбікеева «фильмдер қазақ тілінде түсірілуі тиіс және ол фильмдерде қазақтардың нағыз «ғарыш әлемі», ұлттық мінез–құлқы көрінуі керек, тек сонда ғана ол ұлттық шығарма болады» дейді [1].

Жоғарыда аталып өткен барлық фильмдерден сөзсіз бүгінгі күннің мәселелерін көре алмаймыз. Олай болса, қазіргі уақыттың кейіпкері де жоқ деген сөз. Әрине, ол шығармалардың ешқайсысынан қазақы дүниетанымға тән «ғарыш әлемін», ұлттық мінезді іздеудің қажеті шамалы. Егер, тіл мәселесіне келетін болсақ, «Жел қызы» фильмінен өзгесінің бәрі орыс тілінде түсірілген. Бұл да назар аудартарлық өте маңызды мәселе.

Жанрлық кино және оның кейіпкері–II: Ұлттық репрезентациясы

2012 жылы еліміздің кинотеатрларына шығып, көрерменнің көзайымына айналған тарихи драма жанрындағы «Жаужүрек мың бала» (2012, реж. А. Сатаев) және психологиялық драма жанрындағы «Шал» (2012, реж. Е. Тұрсынов) фильмдерін «Қазақфильм» киностудиясының соңғы бес–алты жылда атқарған көптеген жұмыстарының нәтижесі деуге болады. Шын мәнінде бұл шығармалар халықтың қазақ киносына деген қызығушылығын тудырды және А. Сатаевтың «Рэкетир» (2007) фильмінен кейінгі көрерменді кинотеатрларға жинаған сәтті туындылар болды.

«Жаужүрек мың бала» фильмінің көрермен арасында танымалдыққа ие болуының басты себебі – ең алдымен, қазақтың өрімдей жас балаларынан құралған әскердің жоңғар шапқыншылығына қарсы шығуы, елін, жерін жаудан қорғауға үдере аттануы сияқты халықтық рухты көтеретін айшықты тақырыбы болды. Әрине, қазақ жеріндегі жоңғар шапқыншылығы туралы фильмдер аз түсірілген жоқ. Бірақ, «Жаужүрек мың баланы» көрерменнің өте жақсы қабылдауының тағы бір себебі – басты кейіпкерлерді сомдау үшін іріктелген актерлердің сырт пішіні болды. «Басты кейіпкерді сомдаған актердің батырлық тұлғасы көрінбейді, бет–жүзі, дене бітімі тым нәзік» сияқты пікірлер де айтылып жүрді. Біздіңше, бұл жерде фильм авторлары көрерменге арналған киноның заңдылықтарына жүгінгені байқалады. Егер, фильмдегі Сартайдың бейнесі санамызға сіңіп қалған кәдуілгі ірі денелі, кең иықты, кесек тұлғалы батырлардан гөрі, күнделікті телеэкраннан таныс болып қалған немесе өмірде жиі кездесетін

жастардың бейнесін еске түсірсе, соғұрлым көрерменге жақын болатыны әрі оны бөтенсінбейтіні ескерілген. Әрине, фильмнің жақсы қабылдануының себептері өте көп (идея, тақырып, динамика, ритм, музыка, сюжет т.б.). Бірақ, көзге көрініп тұрған, алайда аса елене қоймайтын себептерінің бірі – осы актерлердің сырт пішіні де болды. Сондықтан, бұл фильмді, әсіресе жастар аудиториясы өте жақсы қабылдады және соңғы жылдардағы қазақ киносының көрерменді ең бір көп жинаған шығармасы екені даусыз.

Адам және мораль, адам және табиғат, ұрпақ сабақтастығы, табиғат және өркениет сияқты философиялық толғаныстарды бейнелеуде көрерменге арналған киноның (жанрлық киноның) заңдылықтарына жүгінген «Шал» фильмі әрқилы қоғамдық пікірлер туғызғаны белгілі. Астарында айтар ойы бар әрі шиеленіске толы оқиғалары жылдам өрбитін «Шал» фильмін көрерменнің жылы қабылдауының бір себебі – жанрлық кино мен авторлық кино заңдылықтарының ұштасуында болды.

Авторлық кино және оның кейіпкері: шарасыз, қорғансыз әрі «кішкентай адам(дар)»

Авторлық кино режиссерлері түсірген фильмдердің кейіпкерлері коммерциялық киноның заңдылықтарына сүйенген жанрлық шығармалардың кейіпкерлеріне қарағанда мүлдем өзгеше, айырмашылығы өте көп. Мысалы, «Солнечные дни» (2011, реж. Н. Төребаев) фильмінің кейіпкері – пәтерінің ақшасын төлей алмай, қарызға белшесінен батқан, тіпті одан айырылып қалуы да мүмкін; өмірде жолы болмай жүрген, не оқуы, не жұмысы жоқ жас жігіт. Оның өмірінде жарық ететін сәуле

жоқ. Ол тек фильмнің соңында жігітті қағып кететін көліктің жарығымен ғана пайда болады. Бірақ, соның өзі бір сәтке жылт еткен өлімнің жарығы ғана. Кейіпкер фильмнің алғашқы кадрынан соңына дейін өзін шыр айналдырған сәтсіздіктің шеңберінен шыға алмайды. Тіпті, одан сытылып шығуға деген ниет аса көріне бермейді. Сүйікті қызы одан үзілді – кесілді бас тартады; пәтердің қарызы төленбесе, жарық, су, телефонды өшіреміз деген ескертулер қайта – қайта келеді; анасынан қайран жоқ, өйткені ол тағы да тұрмыс құрған, күйеуімен бірге шетелде жүр; достары да көмек бере алмайды: бірі ақшам жоқ дейді, екіншісінің әйеліне сырт киім алып беремін деген уәдесі бар; шеттен келген кәсіпкерді қала қыдыртып, ақша тапқысы келіп еді, ол да сәтсіз аяқталады; үйіндегі барын көшеге шығарып сатпақ болған, оны да «мына жасымда ешкімді алдамаймын» деп отырған жанындағы саудагер қария түгел ұрлап кетеді. Тіпті, көмектесемін деген орта жастағы сылқым келіншектің де ішкі өз есебі бар. Тек, дүкендегі сатушы қыздың ғана бұған деген ниеті таза. Тіпті, ұнататын да сияқты. Бірақ, оны кейіпкер сезбейді, сезген күннің өзінде мән бермейді. Бір – бірінің қайғысына, қуанышына тым суық, әрқайсысы өз күнін өзі көрген қоғамның жігіттің өмірімен шаруасы жоқ. Ал, оның өз өмірін өзі игеруге қауқары жетпейді. Шарасыз. Қауқарсыздық пен шарасыздықтың белгісін кафедегі өзіне сыра құйып беруді өтінген орта жастағы ер адамнан да көреміз. Олай болса, фильмнің кейіпкері жалғыз емес, олар көп.

«Солнечные дни» фильмі әлеуметтік мәселелердің алдындағы жеке адамның жалғыздығы, шарасыздығы, яғни әлеуметтік өмірдің ырғағынан сырт

қалып қойған немесе ілесе алмаған адамдар туралы баяндайды.

Жеке басының қиындықтарымен бетпе–бет жалғыз қалған кейіпкерлерді Ә. Ержановтың «Риэлторы» (2011) және «Хозяева» (2014) фильмдерінен де көреміз. Бұнда да пәтердің ақшасын төлей алмай, көшеде қалған ағайындылар (ағасы, інісі, қарындасы) қаланың шетінен кішігірім үй салып алмақшы болады. Бірақ, қолдарында үй салуға рұқсат етілген құжаты жоқ ағайындылардың алдынан тағы да кедергілер шығады. Олардың баспаналы боламыз деген үміті үзіледі, ағайындылардың бірі түрмеге түседі, кішкентай қарындасы науқастанып қалады. Немесе «Асланның сабақтары» (2013, реж. Э. Байғазин) фильмінің бас кейіпкері өзі оқитын мектепте қалыптасқан жүйеге қарсы шығады. Фильмнің өн бойында адамдардың арасындағы мейірім мен шапағатқа мүлдем орын берілмейді. Қатігез, мейірімсіз орта кейіпкердің ішкі қатігездігін тудырады, ол қатігездік соңында өзінің, өзгелердің өліміне әкеліп тірейді.

Ф.Достоевскийдің «Қылмыс пен жаза» романының желісі бойынша түсірілген «Студент» (2011, реж. Д. Өмірбаев) фильмінің кейіпкері де «Асланның сабақтары», «Риэлторы», «Хозяева» фильмдерінің кейіпкерлері сияқты өзі өмір сүріп жатқан қоғамның қатігез құндылықтарына қарсылығын білдіреді. Бірақ, бұл қарсылық «Асланның сабақтарында» психологиялық астармен, кейіпкердің ішкі түйсігімен ұштасып жатса, соңғы екі фильмде эмоция, сезім деңгейімен байланысты беріледі. «Студент» фильмінің кейіпкері Аслан сияқты бақылаушы, ол да саналы түрде қылмысқа барады. Егер, Асланның құрбандары – мектептің балаларынан

ақша жинап, әлімжеттік көрсететін жоғары сыныптың оқушылары болса, «Студент» фильміндегі дүкендегі сатушы мен сатып алушы қыз – кейіпкердің саналы түрде жасаған тәжірибесінің құрбандарына айналады.

Соңғы жиырма бес жылдағы қазақ қоғамындағы айтулы өзгерістің бірі – ауылдан қалаға үдере көшу, урбанизация мәселесі екені белгілі. Бұл құбылыстың қазақ кино өнеріне ауылдан қалаға келген қазақ жастарының өмірі туралы тақырыпты алып келгені туралы Д. Өмірбаевтың, Д.Саламаттың, Н.Төребаевтың фильмдерінен көріп жүрміз. Осы режиссерлердің шығармалары арқылы ғасырлар бойы дала мәдениетін бойына сіңіріп келген қазақтың қала өміріне, мәдениетіне сіңісу процесі өте күрделі кезеңдерден өтіп келе жатқанын байқаймыз. Бұл өз кезегінде «бөтендік сезім», өмірде жолы болмай жүрген «кішкентай адам», оның ішкі күйзелістері мен бақылаулары, айналасын қоршаған ортамен текетіресі және одан жеңіліс табуы сияқты тақырыптарды экранға шығарды. Осы тақырып пессимистік көңіл–күйге толы «Солнечные дни» фильмінде көрініс табады. Бұл тақырып Д. Өмірбаевтың «Студент» фильмінен де қалыс қалмайды. Егер, «Солнечные дни» фильмінде кейіпкердің жеке әлемінің күйреуі, сыртқы әлеммен қарым–қатынасындағы шарасыздығы оның ішкі сезімдерімен тығыз байланысты болса, «Студент» фильмінде кейіпкердің жеке бақылаулары мен сезім иірімдері жалпы қоғамдық құбылыспен қатар өрбіп отырады. Тіпті, сол қоғамның «құбыжық» құндылықтарына қарсы шығады. Бірақ, жеңіледі. Режиссердің айтуынша, біз кедей, бай деп нақты екі әлеуметтік топқа бөлінген капиталистік қоғамда өмір сүріп жатырмыз. Ол

қоғамда тек күші бар әлділер ғана жеңеді, ал қорғансыз бен әлсіздер олардың құрбанына айналады. Фильмде режиссердің бүгінгі қоғам, ондағы «кішкентай адамның» орны туралы көзқарасында қандай да бір мәмілеге келе алмайтын қатаңдық, турашылдық бар.

Д. Саламаттың «Кішкентай» (2011) фильміндегі ауылдан қалаға жұмыс іздеп келген кейіпкері – алдыңғы фильмдердің кейіпкерлерімен салыстырғанда өмірге, айналасына оң көзбен қарайтын, ішкі күйреу, шарасыздық секілді көңіл – күйден ада кейіпкер. Үлкен қалада тұратын жері мен тұрақты жұмысы болмаса да, өзі сияқты жалғыздықты басынан кешіп жүрген, жатақхананың аядай бөлмесінде ғұмыр кешіп жатқан өзге кейіпкерлермен тіл табысады. Сөйтіп жүріп, циркке жұмысқа алынады. Бұл фильм үлкен қаладағы «кішкентай адамның» орны, өміріндегі келеңсіздік пен үйлесімсіздіктен гөрі, адамның жалғыздығы туралы мәселеге басымырақ назар аударады. Алайда, «Солнечные дни», «Риэлторы», «Хозяева», «Асланның сабақтары», «Студент» фильмдеріне қарағанда, «Кішкентай» фильмінде лирикалық сарын, ең бастысы болашаққа деген үміт бар.

Н. Төребаевтың «Приключение» (2014) фильмінде де күзетші болып жұмыс істейтін қарапайым жас жігіттің жұмбақ аруға ғашық болып қалу тарихы көрсетіледі. Алайда, «Солнечные дни», «Студент», «Хозяева», «Риэлторы» фильмдерінің кейіпкерлерімен салыстырғанда, «Приключение» фильміндегі кейіпкердің бойынан үйлесімділік, депресивті көңіл – күйге берілмейтін толыққандылық, күйреу және жеңілістерден өзін өзі сақтауға деген ұмтылыс аңғарылады. Яғни, ішкі сезімдерінің құрбанына айналмайды.

Шарасыздық, әлсіздік, күйреуден гөрі, ішкі үйлесімділігі бар кейіпкерді С. Апрымовтың «Бауыр» (2013) фильмінен де көреміз. Жалпы, «Бауыр» фильмін соңғы бес – алты жылда түсірілген шығармалардың ішіндегі ұлттық болмысты, ұлттық мінезді айқын бере алған ерекше туынды ретінде атап өтуіміз керек.

Әйел кейіпкер: мейірімсіз, қайырымсыз уақыттың құрбаны
Американдық коммерциялық фильмдердің моделі жанрлық фильмдердегі әйел кейіпкерлердің бейнесінде де қайталаынады. Бұнда да авторлық фильмдермен салыстырғанда үлкен айырмашылықтар бар екені байқалады. Жоғарыда аталып өткен «Возвращение в «А», «Препад», «Ликвидатор», «Виртуальная любовь», «Ирония любви» т.б. фильмдеріндегі әйел кейіпкерлердің бейнесі бірін бірі қайталайды, мінез – құлқында, болмысында өзіндік ерекшелік мүлдем сезілмейді.

Жанрлық фильмдермен салыстырғанда, авторлық фильмдердегі әйел бейнесі біржақты қарастырылмайды. Мысалы, «Кішкентай» фильмінде бүгінгі күнде жиі кездесетін көптеген қазақ қыз – келіншектерінің жинақталған бейнесі көрініс табады. Мысалы, «тұрмыс құрып, күйеуінің тамағын дайындап, кірін жуып отыруды» армандайтын, өзі Мәскеу консерваториясында білім алған Гүлсім ақылы көркі, білімі бар, еншісіне жатақханадағы жалғыз бөлме тиген қаншама қазақ қыздарының жинақталған бейнесін көреміз. Немесе, өзі жұмыс істейтін цирк директорының көңілдесі, жас әрі әдемі Назым (ол да жатақханада тұрады), баласын ауылдағы әке – шешесіне қалдырып, өзі жеңіл

жүріспен ақша тауып жүрген келіншекті айтуға болады.

«Студент» фильмінде жұпыны өмірден, күйеуінің (ақын) маскүнемдігінен шаршаған, өзі мүгедектер арбасына таңылған әйелдің, апалы–сіңлілі қыздардың, дүкенде кездейсоқ оққа ұшқан қыздың, анасының, қарындасының алдында бас кейіпкердің ар–ұзданы азап шегеді (бұл студенттің көрген түсі арқылы беріледі). Немесе бұларға қарама–қарсы тағы бір кейіпкер бар, ол – фильмнің басындағы көйлегіне абайсызда кофе төгіп алған жігітті күйеуіне шағымданып, жазасын бергіздірген банк директорының келіншегі. Яғни, бұл фильмде де әйел кейіпкерлер бүгінгі қоғам өмірінің барометрі іспетті көрініс табады.

«Хозяева», «Риэлторы» фильмдеріндегі кішкентай қыз өзінің ағалары сияқты мейірімсіз, қайырымсыз уақыттың құрбаны ретінде көрініс табады. «Бауыр», «Асланның сабақтары» фильмдеріндегі әйел кейіпкерлерден бөтендік, суықтық, немқұрайдылық байқалады. «Асланның сабақтары» фильміндегі әдемі, жас қыз өзінің сұлулығы мен нәзіктігін мейірімсіздік жайлаған қоғамнан сақтап қалудың бір ғана амалы бар, ол – хиджаб деп ойлайды. Яғни, сұлулықтың өзі уақыттың құрбаны ретінде қарастырылады. «Солнечные дни» фильмінде бірде бір жағымды әйел кейіпкер (дүкендегі сатушы қыздан өзгесі) кездеспейді. «Приключение» фильміндегі сүйгенін күтіп жүрген қыз – ішкі дүниесі қарама–қайшылыққа толы, бірде суыққанды, енді бірде мейірімді, кейде сабырлы, кейде мінезі шөлкез, тіпті кейде үрей тудыратын, өте жұмбақ кейіпкер ретінде көрініс табады. Бұл фильмдегі әйел кейіпкер алдыңғы фильмдермен салыстырғанда, әлеуметтік өмірдің, қоғамның құрбаны болған

кейіпкерлерден гөрі, ішкі сезімдерімен арпалысқан, тылсым сыры мен жұмбағы көп кейіпкер ретінде қарастырылады.

Сонымен, авторлық фильмдердегі әйел кейіпкерлердің басым көпшілігі уақыттың, қоғамның, ондағы жағымсыз құндылықтардың көрінісі, тіпті құрбаны ретінде суреттеледі. Ал, жанрлық фильмдердің басым көпшілігіндегі кейіпкерлерден американдық коммерциялық фильмдердің моделін көріп отырмыз. Соңғы бес–алты жылда авторлық және жанрлық бағытта түсірілген фильмдердің кейіпкерлері бір–біріне мүлдем ұқсамайды, олардың арасындағы жер мен көктей айырмашылық тым анық сезіледі.

Қорытынды

«Бауыр», «Асланның сабақтары», «Студент», «Приключение», «Шал», «Жаужүрек мың бала», «Құнанбай» фильмдерін соңғы алты жыл ішінде түсірілген елуге жуық фильмдердің ішіндегі сәтті шыққан шығармалар деп атап өтуге болады. Бірақ, осылардың арасынан ұлттық дүниетанымның бүгінгі белгілері айқын көрінетін фильмдер ретінде «Бауыр» мен «Студентті» айтқан болар едік. Олардың бірі («Бауыр») – бүгінгі қазақ болмысының, екіншісі («Студент») – бүгінгі қазақ қоғамының тамырының үстінен дөп басады. Сондай–ақ, «Аманат», «Құнанбай» сияқты бұрын қазақ экранында пайда бола қоймаған тарихи тұлғалар туралы фильмдердің жарыққа шыққаны, бұған қоса кейбір жанрлардың (кинокомикс жанры – «Супер Баха», 2011, реж. Т. Байтүкенов, Т. Қасымжанов; фэнтези жанры – «Жеңіс семсері», 2012, реж. Ә. Сүлеева, Ә.Райбаев; «Книга легенд: таинственный лес», 2011, реж. А. Ибраев) тұңғыш рет болса да қолға алынғаны қуантады. Болашақта бұл жанрлар бойынша үздік

түсірілген ұлттық фильмдер дүниеге келеді деген үміт те жоқ емес.

Алайда, соңғы бес–алты жыл ішінде түсірілген елуге жуық фильмнің ішінде заманауи мәселелер мен кейіпкерлерін көрсеткен фильмдердің қатары тым аз екеніне куә болып отырмыз. Ал,

оларды «Охота за призракком», «Препоод», «Возвращение в «А», «Ликвидатор», «Виртуальная любовь», «Кенже», «Джокер немесе «Ирония любви» сияқты фильмдерден көруге ниеттудің қажеті шамалы екені белгілі...

References

1. Абикеева Г. «Приказано: влюбить в наши фильмы наш народ». «Central Asia Monitor» газеті. 22 қыркүйек, **2015** (in Kaz).
2. Нөгербек Б. «Ұлттық киноның болашағы бұлыңғыр». «Заман–Қазақстан» газеті. 28 наурыз, **1997** (in Kaz).

Автор туралы мәлімет: Мұқышева Нәзира Рахманқызы – Кинотанушы, өнертану кандидаты, Қазақ Ұлттық өнер университетінің доценті.
e-mail: arizan.kino@mail.ru

Author's data: Nazira Mukysheva – Film critic, Ph.D., associate professor of the Kazakh National University of Arts.
e-mail: arizan.kino@mail.ru

Краткие сведения об авторе: Муқышева Назира Рахманқызы – Киновед, кандидат искусствоведения, доцент Казахского национального университета искусств.
e-mail: arizan.kino@mail.ru